

...simpulthen barastani so ótrúúliiga fitt...

Augmentativu eftirfestini -ni, -na og -sta The augmentative suffixes -ni, -na and -sta

Fróðskaparrit 70 (2024): 5-18
©The Author(s) 2024 Open
Access under Creative
Commons by Attribution
License. Use, distribution and
reproduction are unrestricted.
Authors and original publication
must be credited.
www.frodskapur.fo

Hjalmar P. Petersen¹ Fróðskaparsetur Føroya, Føroyamálsdeildin

Abstract

The topic of this article is the new augmentative suffixes: *-ni*, *-(i)na(r)*, *-* and *-sta*. Their origin is investigated and their use as augmentatives.

Samandráttur

Umrødd verða tey nýggju eftirfestini *-ni*, *-(i)na(r)* og *-sta*. Víst verður, hvussu tey eru íkomin, og nakað verður sagt um nýtslu teirra, t.e., at tey eru augmentativar.

Keywords: Evaluative word-formation, augmentative, grammaticalization, language change.

Leitorð: Virðismetandi orðmyndan, styrking, grammatikalisering, málbroyting.

Inngangur²

Eftirfestini *-ni*, *-(i)na(r)* og *-sta*,³ hava ongantíð fingið nakra veruliga viðgerð í føroyskum mállærum sum Lockwood (1977), Thráinsson o.fl. ([2004] 2012) og øðrum, og heldur ikki hevur tað verið nøkur roynd at greiða frá teirri serligu

¹ E-mail: hjalmar@setur.fo

² Eg skal takka Sannu A. Dahl og Brynhild Kamban fyri rættlestur. Eisini skal eg takka Helge Sandøy og Eivind Weyhe fyri viðmerkingar til greinina.

³ Variantar eru: *-nani*, *-isni*, *-isna(r)*, *-stani*.

nýtslu, sum tey hava, og hvussu tey eru íkomin⁴ í orðum sum *ofta+ni*, *hjartaliga+ni*, *nú+sta+ni*, *bara+sta+ni*, *her#bein-t+na/ni*, *soleið+is+na/soleið+is+ni*, *nógvastað+na+ni*. (Eitt + verður nýtt undan eftirfesti, - undan bendingarending og # millum orð í samanseting, har tað verður mett at vera neyðugt).

Komið verður inn á, at talan er um spiralar, sum talandi myndar til at leggja dent á og soleiðis minka um misskiljingar. Slíkir spiralar, har eindir verða styrktar og endurnýggjaðar, síggjast í (1), og her kemur fram, at frá I til IV hendir ein øking. Tað merkir, at vit kunnu tosa um augmentativar, sum komið skal verða inn á seinni. Augmentativarnir koma inn í málið, tí tað er ikki nokk at siga, *eg standi her* ella *eg fari nú*; fyri rættiliga at leggja dent á, siga fólk *eg standi beint herbeintni/herbeintna* og *eg fari nústani nú*.

	I	II	III	IV
(1)a.	her	herbeint	herbeintni/ herbeintna	beint herbeintni/ herbeintna
(1)b.	nú	nústa	nústani	nústani nú

Broytingin er í spiralum, har eyka tilfar verður lagt afturat fyri at fáa fram eina sterkari orðing. Málfrøðingurin Von der Gabelentz (1891) nýtti heitið “spiralur”, og tann franski málfrøðingurin Meillet nýtti eisini heitið. Teir valdu hetta, tí tað, sum er undan, er ikki fullkomiliga hitt sama, sum tað, ið eftir kemur (Narrog og Heine 2021: 145).

Dømi við summum av hesum hjáorðum eru í (2), har (2)d er eitt orðaskifti á Facebook í bólkinum Føroysk rættstaving um orðið *herbeint*. (2)d er ein, sum viðmerkir orðaskiftið omanfyri við **beintherbeintnar**. Dømið í (2)e er frá Føroyskur talumálsbanki (FTB). Styttlingarnar standa fyri: K = kvinna, M = miðaldrandi (talið er tað nummarið, heimildarfólkið hevur í FTB), T = Tórshavn.

- (2)a. Hatta kann **barasta** ikki góðtakast (in.fo, 7. des., 2005; heintað jan. 2023).
- (2)b. Á **mammasta** denn tíð við spenningi og nýggjum ella ongum sjónarringum (bfl.fo; heintað jan. 2023).
- (2)c. A: Í mínum oyrum skurrar tað altíð, tá ið eg hoyri onkran siga “**her beint**” ella “**herbeintni**”.
B: Eg hoyri til tað ættarliðið, sum ikki sigur **herbeintnar** (maður, 81 ára gamal).
- (2)d. C: **Beintherbeintnar**.
- (2)e. Hann hevur verið djarvur, tað skilir mann **nústani nú**, altsó, hvussu, hvussu ... FTB, KM2T

⁴ Eitt undantak er Petersen (2019; 2020), annað er Weyhe (2019).

Umframt at skifta orð um endurnýggjan verður hugt at uppruna og nakað at nýtslu, hvussu produktivt *-ligani* er, og loksins verður spurt, um føroyskt hevur virðismetandi orðmyndan, sum er gjørd við hesum eftirfestum, ið tá eru augmentativar.

Arbeiðsháttur

Tilfarið kemur partvíst frá netinum, men eisini frá gott 6000 avskrivaðum blaðsíðum av føroyskum talumáli. Talan er um bond, ið hoyra til Bandasavnið á Føroyamálsdeildini, og eru heimildarfólkini í nýtta tilfarinum fødd síðst í 1800, fyrst í 1900. Av hesum 6000 blaðsíðunum valdi eg at nýta 1000 blaðsíður til pettið um produktivitet.

Tað søguliga tilfarið kemur frá Svabo og týðingini hjá Schrøter av Mattheusarevangeliinum og Sjúrdakvæðunum, ið hann skrivaði niður fyrst í 1800. Eisini havi eg leitað eftir tilfari í timarit.is. Eg havi eisini dømi frá talumáli frá Føroyskur talumálsbanki, [Corpuscle: Corpus list \(uib.no\)](http://Corpuscle: Corpus list (uib.no)).

Avleiðsla

Í føroyskum, sum í mongum øðrum málum, økist orðastovnurin millum annað við samansetingum og avleiðslum.

Upprunin til atfesti er mangan serstøk orð, sum *høvuðs-* í *høvuðsdyr*, ið gongur aftur til orðið *høvuð*. Tá ið eitthvørt broytist frá at hava leksikalskt innihald til at verða eitt atfesti, verður tosað um grammatikalisering, sum vil siga, at *høvuðs-* ikki er eitt orð í *høvuðsdyr*, *høvuðsstaður* o.sfr., men er blivið til eitt forfesti. Annað dømi er *mans lík* > *manslík* > *mansligur*, har *-lig* er vorðið til eitt eftirfesti, sum kann leggjast aftur at øðrum stovnum sum í *stórligur*, har *-lig* einki hevur við orðið *lík* at gera, haðani tað upprunaliga kemur. Her hevur eftirfestið fingið eina abstrakta merking ‘sum ber brá á at vera X’, sbr. *stórligur*, *býttligur*, *reydligur* o.m.o. Merkingin av t.d. *reydligur* er ‘ikki fullkomiliga reyður, men ber brá á at vera reyður’.

Tað er ein grund til at nevna grammatikalisering her, tí tá ið hugt verður nærri at eftirfestunum, sum eru til viðgerðar í hesi grein, so er upprunin ikki orð sum *høvuð*, sum fram fer at koma, sbr. eisini Petersen (2019).

Øvugt av grammatikalisering er leksikaliserung, og eisini hetta heitið hevur týdning fyri evnið her. Leksikaliserung er, har tvey orð sum *allar tíðirnar* verða til eitt hjáorð *allatíðina* ‘altíð’. *Allatíðina* er nú eitt hjáorð í føroyskum, sum merkir ‘altíð’. T.v.s., at tað er blivið til eitt orð við útrykki og innihaldi, sum øll onnur vanlig orð, eitt nú *bygd*. Útrykkið er ljóðini/bókstavirnir í serstakari røð og innihaldið er merkingin. Onnur dømi, ið uppafur týðiligari vísa leksikaliserung, eru *eisini* frá *eins vegin* (Weyhe 2019) og [alfins] *alsjins* ‘ymiskur’ (um tað varð stavað eftir framburðinum) frá *als kyns*. Í øllum dømunum verður farið frá syntaks, har fyrri liður lýsir seinna, t.e. *als* (hvrsf. eint. av *allur*) og *kyns* (Petersen 2019).

Endurnýggjan

Eindir í einum máli kunnu vera fyri endurnýggjan, sum verður greinað sum:

Renewal is a mechanism whereby an existing expression of a grammatical category is replaced by a new expression, with the result that the new expression assumes a function that is similar to the old one. (Narrog og Heine 2021: 139)

Hetta seta teir so upp á henda hátt, har talan er um tveir hættir at endurnýggja eindir í málinum, t.e. antin við styrking ella útskipting. Teknið => stendur fyri ‘er sett ístaðin fyri’ el. ‘kemur ístaðin fyri’. Tað er bara styrking, sum er umrødd í hesi greinini.

(3)a	Styrking	A	=>	AB
(3)b	Útskipting	A	=>	B

Styrking kemur ofta fyri, har ein eind í málinum hevur mist ljóðsubstans ella merkingarligan og/ella pragmatiskan substans, og verður styrkt við onkrari aðrari eind, sum hevur eina funktión, sum er lík teirri, ið gamla eindin hevði (Narrog og Heine 2012: 139–140). Styrking er, tá ið eftirfestið *-an* í *vestan* ‘úr vestri’ missir merkingina ‘frá, úr’, og er styrkt við fyrisetingini *frá*, við úrslitinum *vestanifrá*. Eitt annað dømi er *hesi ørkini her* til *hesi her ørkini her*. Sum sæst, so er hetta júst tað, sum vit síggja í (1), har eithvørt alla tíðina er lagt afturat: *her* > *herbeintni/herbeintna* > *beint herbeintni/herbeintna* og til dømis *nú* > *nústa* > *nústani* > *nústani nú*. Her leggur talandi nýggjar eindir afturat, fyri at kunna siga neyvvari frá einhvørjum ella rættiliga leggja dent á eithvørt, og soleiðis gera tilvísingina neyvvari.

Styrking hendir alla tíðina í málinum, tí tørvur er í samskipti at leggja dent á ymiskt, og fyrirbrigdið er eyðvitað ikki nýtt. Tað sæst í norrønum *þessi*, ið gongur aftur til ta indoeuropeisku rótina **to-*. Her er *-si* lagt aftur at rótini *þe-* í norrønum. Blöndal Magnússon (1989: 1176) nevnr formar frá víkingaöld og rúnainnskriftum sum *sasi* < *sá* ‘tann’, *susi* (< *sú* ‘tann’), *þatsi* ‘tað’, *þaimsi* ‘teim’, har *-si* hevur haft styrkjandi funktión. Eisini eru dømi úr norskum málførum, har *-ne* hevur strykjandi funktión sum *såne* (Grønvik 2009: 326).

Eftirfestið *-ni*

Eftirfestið *-ni* hevur uppruna sín í hjáorðum, sum enda við *-an*; *hvaðan*, *eystan* við fleiri (Petersen 2019; 2020; Weyhe 2019). Upprunamerkingin, sum *-an* hevði, var ablativ, t.e. ‘frá; úr’, og kemur tað fram í *hvaðan ert tú?* og *hann er eystan í dag*, t.e. vindurin kemur ‘úr eystri’. Henda ablativa merkingin, sum eftirfestið *-an* hevði, kámaðist, og tað sæst týðiliga í nútíðarmálinum, har fólk leggja ‘frá’ afturat: *hvaðan ert tú frá?* (Petersen 2010: 145–150), og *eystanifrá*, *vestanifrá* v.m. Tað vil siga, at tey leggja *frá* afturat fyri at gera merkingina gjøgnumskygdari.

Sum tann ablativa merkingin bliknaði, lögdu fólk staðar-*i* aftur at *-an*. At *-i* hefur staðarmerking í hjáorðum sæst í þorum sum *út* og *út+i*, *inn* og *inn+i*, sbr. *vit eru úti/inni*, ið sigur frá staðnum, har vit eru. Við at leggja staðar-*i* aftur at tí semantiskt bliknaða *-an* fekst ein týðiligari merking fram: *hvaðan+i* 'frá STAÐI' og *eystan+i* 'frá STAÐI eystur'. Seinni verður *n+i* endurgreinað, og úrslitið er eitt nýtt eftirfesti, *-ni*. Hetta gevur spiralin í (4). Legg merki til, at *haðani* hefur eina falska tvífoldan av *-t* (t.e., ein falskan geminat), sum fram kemur í ljóðskriftini [hei:jan_oni]⁵ (varð tað stavað, so varð tað **haðanni*).

(4)	Bleiking av <i>-an</i> 'frá'	Staðar-<i>i</i>	Styrking
	A	=>	AB -ni
	haðan 'frá har'	haðan+i 'frá STAÐI har'	haðani

Tað hendir tó, at tann styrkti formurin viknar, og tí verður 'frá' lagt afturat; at slík viknan hendir í málum er víst við dømum í (5).

(5)	haðan	haðani	haðanifrá
-----	-------	--------	-----------

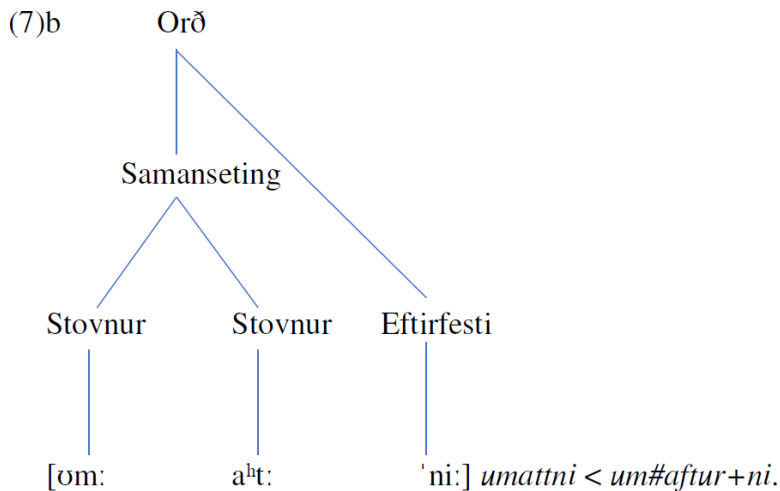
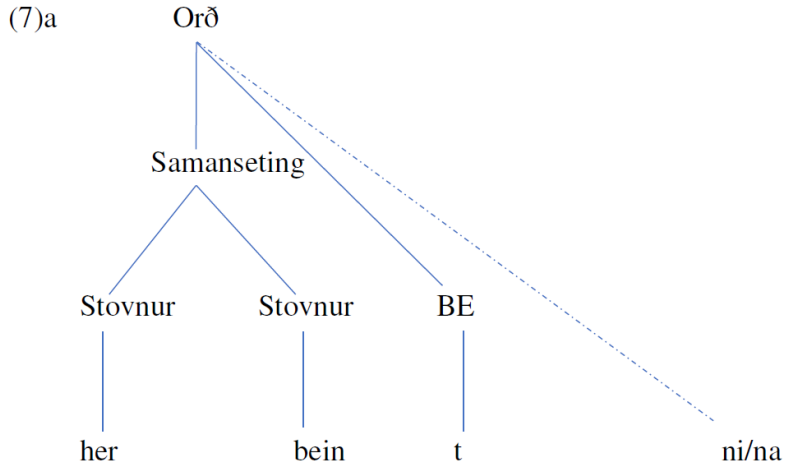
Hetta nýggja eftirfestið, *-ni*, sum er í (4), er ógvuliga vanligt og brúkt aðrastaðni sum í (6).

(6)	I	II	III	IV
	ofta, illa		oftani, illani	
	omaneftir		omaneftirni	
	umaftur		umafturni ⁶	
	soleiðis		soleiðisni	
	nógvastað	nógvastaðna	nógvastaðnani	
	her	herbeint	herbeintni	beint herbeintni
	bara	barasta	barastani	
	nú	nústa	nústani	nústani nú
	hjartaliga		hjartaligani	

Allastaðni er talan um øking, í hvussu so er formliga, og tað verður mett um, hvørja funktiún *-ni* og *-na* hava í 8 *Hvønn leiklut hava -ni og -na?* Legg tó merki til longu her tað lögna við *-ni* í *herbeintni*. Her er *-ni* lagt aftur at *-t*, sum er hvørkikyn, hvør- og hvønnfall eintal av *beinur*. Legg eisini merki til herðingina á *umattni*, = *umafturni* (7b), sum kann vera á eftirfestinum; hetta verður viðgjørt undir dømum. Herðing verður í ljóðskrift skrivað við ' teknum. BE er stytting fyri Bendingarending.

⁵ Teknið _o stendur fyri stavilsismarki.

⁶ Framburðurin er vanligi [om:a^{ht} : 'ni:] *umattni* = *umafturni*; hetta verður ofta rópt á konsertum, tá ið fólk vilja hava eykalag.

Tá ið talan er um avleiðslu í føroyskum, skal røðin vera *rót+avleiðsla+bendingarending*, *skip+ar-i*, har *skip-* er røtin, *-ar* er avleiðlueftirfestið og *-i* er bendingarendingin. Tað ber ikki til at hava røðina *rót+bendingarending+avleiðslu*, **skip-i+ar*, og tí skuldi tað ikki borið til at havt *herbeintni*, sum hevur júst hesa røð: *herbein-t+ni*. Tann rætta røðin skuldi verið **herbein+ni-t*, og tað er ikki til. Í (7b) er høvuðsherðingin á eftirfestinum, *umattni* = *umafturni*, og tað er eisini óvanligt, sbr. at vit kunnu ikki hava **[stæ:ʰli:ja] stórLlga* við høvuðsherðing á *-lig*; eftirfestið hevur hjáherðing, *[ˈstæ:ʰli:ja]* (Dehé og Wetterlin 2013: 229; Petersen og Voeltzel 2024).

Longu hetta vísir, at *-ni* hevur eina serstaka støðu í føroyskum.

Pettið um *-ni* skal avrundast við nøkrum orðum um aldur og produktivitet. Eg havi leitað í nøkrum kvæðum, ið Svabo skrivaði niður síðst í 1700, og har eru

formar við *-ni*, og sama sæst hjá Schrøter í fyrri helvt av 1800. Svabo hevur formar sum *haðani* og *meðani*, og Schrøter hevur *annaðstaðni*, *niðarlagni*, *síðani*. Í handritinum til eina føroyska mállæru eftir J. Nolsøe (frá umleið 1829) eru formar sum *hiani* og *hääni* (bls. 76). Eisini Jhs. í Króki hevur *-ni* fyra ferðir, *hóvligani* (Weyhe 2019: 10). Verður hugt í timarit.is, har føroyskar heimildir eisini eru, so síggjast formar sum *endiligani* (1899); *dúgligani* (1904), *tíðligani*, (1905; 1915); *sáttligani* (1916), *bítskligani* (1956); *knappligani* (1963), *ógvuligani* (1962, 1963), *sáttligani*, *serligani* (1960), *skillisligani* (1971) ...

Hvussu produktivt er *-ligani*?

Millum eftirfestini í (6) er *-ligani*, og hetta er produktivt í føroyskum, sum fram kemur við, at tað er lagt aftur at tøkudum. Hetta, sum er um produktivitet, byggir á tekstir frá Bandasavninum á Føroyamálsdeildini. Eg nýtti 1000 blaðsíður, sum eru avskriftir av talumáli, har heimildarfólkini eru fødd síðst í 1800 og fyrst í 1900. Her síggjast formar sum *almindiligani* (1), *endiligani* (6), *grúiligani* (10), *muntligani* (1), *óalmindiligani* (1), *passaligani* (1), *virkuligani* (3). Tað er vanligt at siga, at eitthvørt í málinum er produktivt, tá ið tað kann leggjast aftur at tøkudum, og øll nevndu dømi eru tøkud.

Eisini kann produktivitetur mátast við, at mann hyggur eftir, hvussu nógv hapaks legomena⁷ við einum mynstri koma fyri. Tað verður sett upp móti allari útbreiðslu (*en. tokens*) av orðum við sama mynstri (Haspelmath og Sims 2002: 130). Her kemur fram úr sama tekstkorpusi at *-ligani* er produktivt. Talið fæst við at dividera n_1 við N ($7: 111 = 0.06$; $31: 1164 = 0.02$). Sjálvt um útbreiðslan (N) er minni, (111 mótvegis 1164) er produktiviteturin, um hann verður mátaður soleiðis, hægri (0.06 mótvegis 0.02).

(8)	N	n_1 (hapaksir)	$P=n_1/N$
	Útbreiðsla		
-ligani	111	7	0.06
-liga	1164	31	0.02

Eftirfestið *-na(ni)*

Í undanfarna petti kom fram, hvør upprunin til *-ni* var. Her skal komast nærri inn á hjáorðaeftirfestið *-(i)na(r)* í orðaformum sum *onkuntíð+ina*, *nógvastað+na*, *nógvastað+na+ni*, *herbeint+nar*, *soleið+is+na* og *beinaveg+inar*.

Til tess at umrøða upprunan til eftirfestið skal fyrst hyggjast at syntaktiskum heildum eftir óávirkanandi sagnorð sum *at arbeiða* og *at koma/fara*. Hvørki *arbeiða* ella *koma/fara* kunnu vanliga taka nakað ávirki, men kortini ber til at hava:

⁷ Hapaks legomena er orðaformur, sum kemur fyri einaferð í korpusi.

- (9)a. Vit arbeiða **mánadagin**.
 (9)b. Vit arbeiða **alla tíðina**.
 (9)c. Vit koma **mánadagin**.

Í (9)a er tað ikki so, at vit ‘arbeiða upp á mánadagin’, sum vísir, at *mánadagin* er ikki ávirki við tí merkingarliga leiklutinum TOLANDI. Sama geldur fyri (9)b, t.e. vit arbeiða ikki ‘uppá alla tíðina’, og í (9)c er *mánadagin* heldur ikki ávirki. Hesar navnheildir eru dømi um adverbíelt hvønnfall (Butt 2006: 7; Petersen 2019: 280–282).

Tann syntaktiska heildin *alla tíðina* verður til *allatíðina*; t.e. til eitt orð, og tað er ógvuliga vanligt at hava slíka leksikalisering av mongdarorði + TÍÐ (*allatíðina*, *ongatíðina*, ...) og mongdarorði + STAÐ (*allastaðna*,⁸ *ongastaðna*...) (Petersen 2019). Úrslitið er eitt nýtt leksem, sum fungerar sum ein hjáliður:

- (10)a. Vit arbeiða **alla tíðina** (adverbíelt hvønnfall).
 (10)b. Vit arbeiða **allatíðina** (hjáliður).

Tann bundna endingin útviklar seg til eitt eftirfesti,⁹ sum kann hava formin –(i)na(r), og tað eru dømi, har -ni er lagt aftur at -na: *allastaðnani*, *nógvastaðnani* (Stóra Dímun), (Suðuroy), *allasteðnani* (Suðuroy) og *ymstaðnani* (Skúgví). Døminu eru frá Seðlasavninum á Føroyamálsdeildini og FTB, ið er talumálsdata.

Um hugt verður at (11)a og (11)b, so ber væl til at hugsa sær, at (11)b er nýtt fyri at styrkja um útsøgnina, t.e., at tað er ‘HERBEINTNAR, at tað er gott at vera’.

- (11)a. Herbeint er gott at vera.
 (11)b. Herbeint**na(r)** er gott at vera.

Eitt, ið talar fyri, at (11)b er nýtt ekspressivt, er, at fólk leggja *beint* afturat og siga *beint herbeintna(r) er gott at vera*, og hetta er júst tí ekspressivitetur viknar.¹⁰ Ekspressiv nýtsla av -na(r) er eisini í *beinan vegin* > *beinavegin* > *beinaveginar*. Hetta bendir á, at -na hevur eina augmentativa funktiún í føroyskum.

Úr FTB er dømi við *herbeint* (46) og *herbeintna(r)* (1), har tað seinna verður brúkt í neiligum samanhangi. Eg tori tó ikki at gera ta niðurstøðu, at hetta altíð er soleiðis. Til tess, skal ein størri kanning gerast, men í hvussu so er, so eru teir

⁸ Eivind Weyhe vísir á, at *allastaðna* móguliga kann koma frá hvønnfalli í fleirtali í norrønum, *alla staðina*, sum verður leksikaliserað til *allastaðna*. Nevnast skal, at -ne er til í norskum. Tað verður lagt aftur at hjáorðum og fornøvnum og hevur -ne eina “forsterkande, demonstrativ el peikande funktion” (Grønvik 2009: 326). Formar, ið nevndir verða, eru: *dennene* og *dettene*, *endåne*, *fyrstone*, *herne*, *såne*. Formurin *herne* svarar til isl. *hérna* ‘beint her’.

⁹ Hetta ber til, um t.d. *vit arbeiða allatíðina* verður sagt við serligari intonatiún, sum ger, at -na verður endurgreinað sum eftirfesti. Tað er ringt at lýsa slíka intonatiún í orðum.

¹⁰ *Herbeintni* er eisini til, eisini nýtt ekspressivt.

46 samtekstirnir, har *herbeint* kemur fyri, ikki so neiligir sum (12)b. Tað eru 53 dømi við *herbeint* í FTB, 1 við *herbeintnar*, og tað hevur ikki negativa merking, (12)c.

(Styttingar: KK = kvinna, kvinna (2 kvinnur tosa saman á upptøkuni), M = miðaldrandi, T = Tórshavn; U = Ung).

- (12)a. Einaferð gingu vit **herbeint**. Á Føroyamálsdeildini. (KKM_3T)
- (12)b. Vit eru bara nøkur minus, sum ganga runt **herbeintnar**. (KKU_1T)
- (12)c. ...faktiskt svóvu teir **herbeintnar**.

Her havi eg víst, at hvønnfalshjáaliðir verða endurgreinaðir, og fæst eitt nýtt eftirfesti burtur úr teirri bundnu endingini. Hetta er grammatikalisering, har basan ikki er eitt orð sum *mans lík* > *manslík* > *manslig*-. Tað nýggja eftirfestið verður brúkt styrkjandi, sum týðiliga sæst í *her* > *herbeint* > *herbeintna* (og víðari til *beint herbeintna*). Tað kann vera, at *herbeintna(r)* fyrst varð brúkt í neiligum samteksti sum (12)b, men tað er ikki vist, sbr. (12)c.

Nú verður komið inn á dømi, har hvørsfalshjáaliðir føra til, at vit fáa nýggj eftirfesti.

Eftirfestini *-is*, *-isna(r)* og *-nis*

Tað er vanligt at hava formar sum *soleiðis*, *soleiðisna(r)* og *soleiðisni* serliga í talumáli (Petersen 2019).

Spurningurin er so, hvør upprunin til *-is* eftirfestið er?

Í norrønum kundi hvørsfall í eintali í hvørkikyns *ija*-stovnum brúkast sum tíðar- og staðarháaliðir. Kvaran (1990/1991: 14–19) nevnr millum tey elstu *áleiðis*, *umhverfis*, *hafleiðis*, *ókeypis*. *Umhvervis* í føroyskum er til sum fyriseting ...*umhvervis bygdina liggja fjøllini*. Henda nýtsla var eisini til í norrønum ...*gengr hann umhverfis skemmuna*. Sum staðarháaliður er tað í *þar váru ok festir skildir umhverfis í húsinu* (Fritzner <https://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi>).

Í føroyskum er hvørsfallið burtur sum syntaktiskt fall. Eingi sagnorð stýra hvørsfalli, og heldur eingi lýsingarorð. Tað er bara við fyrisetingini *til* + STAÐ, at leivdir eru eftir av hvørsfallinum, *til Sandavágs*, *til Havnar*, og tá ið fylliheildin er eitt persónligt fornavn: *til hansara/okkara* (Hamre 1961).

Tann orðabygnaður nevndu hvørsfalshjáaliðir høvdu í norrønum, er settur upp í (13) undir I, og hetta er endurgreinað sum í II, har tað greitt sæst, at *-is* er blivið til eitt eftirfesti. Hetta kemur eisini fram í, at stovnurin er *leið*- ikki *leiði*-, sum í norrønum, og *keyp*- ikki *keypi*-.

(13)	Norrønt	Føroyskt
	I	II
	áleiði-s	áleið+is
	umhverfi-s	umhvørvi+is
	hafleiði-s	havleið+is
	ó+keypi-s	ó+keyp+is

Í stuttum er endurgreining hend, har endasjálvljóð av stovni, *-i*, og hvørsfalsendingin *-s*, verða til eitt hjáorðaftirfesti *-is*. Aftur at hesum eftirfesti ber til, sum víst, at leggja *-ni* og *-na(r)*, *soleiðisni*, *soleiðisna(r)*, og hetta varð (nokk) gjørt upprunaliga fyri at leggja dent á.¹¹

Eisini kann tað útvikla seg til *-nis*, har fólk hava brúkt *-ni* og *-is*, og hava kombinerað *-ni+is* til *-nis*¹² sum í *allstaðnis*, *nakrastaðnis*, *ongastaðnis* og so framvegis (Petersen 2019: 275–276).

Orðaformar sum *soleiðisna* og *soleiðisni* vísa, at *-na* og *-ni* kunnu leggjast aftur at *-is*, og eru *-isna* og *-isni* sjálvstøðug hjáorðaftirfesti í føroyskum. Sama er galdandi fyri *-is*, sum so merkir, at *soleiðis* skal greinast sum *so#leið+is*, og orð sum *ókeypis* hevur bygnaðin *ó+keyp+is* í føroyskum. Í hesum liggur, at *-is* er eitt hjáorðaftirfesti. Nevnast skal, at í norskum málførum eru til formar sum *såleis-ne*, *såleis-na* (Grønvik 2013: 478).

Sum við *herbeintni* og *herbeintna* eru tað *-ni* og *-na*, ið kunnu leggjast afturat, og tað bendir á serstøðu teirra.

Eftirfestið *-sta*

Í (14) er *-sta* lagt aftur at hjáorðunum *bara* og *púra* og aftur at navnorðinum *mamma*. *-sta* er hástig, og summi hjáorð hava stigbending, *eystur* : *eystari* : *eystast*, *út* : *uttari* : *uttast*. Hjáorðini *bara* og *púra* hoyra ikki til tey, sum hava stigbending, og navnorðið *mamma* eigur als ikki at kunna stigbendast. Kortini hava vit formar sum í (14), har øking er frá I til III, og her er *-sta* hástigeftirfestið lagt aftur at hesum stovnum, hóast tað er "ógrammatiskt".

	I	II	III
(14)a.	bara	bara+sta	bara+sta+ni
(14)b.	púra	púra+sta	púra+sta+ni
(14)c.	mamma	mamma+sta	

¹¹ Í Petersen (2019: 274) eru fleiri dømi, har *-na(r)* varð lagt aftur at *-is*, so at vit fáa formar sum *soleiðisnar* og *soleiðisna*, og eisini fleiri dømi við *-isni*.

¹² Sjálvljóðaburturfall er regluligt her, sbr. eisini *dømi-ir* > *dømir*, *kalla-i* > *kalli* (Thráinsson o.fl. 2012; Petersen og Voeltzel kap. 11 (verður prentað)).

Tá ið talandi hefur lagt hástigseftirfestið *-sta* aftur at *bara*, *púra* og *mamma*, so er tað fyri at styrkja um úsøgnina, og tá ið hetta viknar, verður *-ni* lagt aftur at hesum. Hetta vísir týðiliga, at *-ni* hefur eina styrkjandi funktiún í føroyskum.

Í kanning har fólk vórðu spurð beinleiðis, um munur var á *hann* [Egil] *er bara fittur* og *hann er barastani fittur* (Wintereig 2024), viðmerkti ein um *bara* at 'hann er bara fittur' og um *barastani* at 'hann er simpulthen so fittur'. Annar segði, at *barastani* merkir '...simpulthen barastani so ótrúliiiga fittur'. Tað ekspressiva í viðmerkingini kemur her fram við, at sjálvljóðini eru longd <úú-iiii>. Ein annar sigur, at 'fyrsta [bara] merkir, at hann er fittur, næsta [barastani] merkir, at hann er mega fittur'. Og ein síðsta viðmerking er, at ' [barastani] leggur størri dent á, hvussu fittur Egil er'.

Hesar viðmerkingar vísa, at fólk hava eina hugmund um og eru tilvitað um, at munur er ímillum í hvussu so er *bara* og *barastani*, har *-stani* er ein augmentativur, nýttur at leggja dent á.

Til er eisini *tá+sta+ni* og *nú+sta+ni*, og allarhelst er upprunin hin sami, t.e., *tá > tá+sta* (til í eldri máli) > *tástani* og *nú > nú+sta* (til í eldri máli) > *nú+sta+ni*.¹³

Í FTB kemur *púrusta* fyri hjá einum miðaldrandi manni, og tað er í samanhangi, har talandi er argur og vil leggja dent á, at okkurt er út av lagi. Her er setningsherðing á *púrusta*; setningsherðing er eisini á *púra* í (15b), men her er samteksturur ikki so neiligur, sum í (15a).

(Stytting: M maður, M = miðaldrandi; G = gamal; VÁ = Vágar).

- (15)a. Tað líkist **PÚRASTA** ongum. Tað er fullkomiliga hol í høgdið. MM3_VÁ
- (15)b. ...tann lærarin, sum vit høvdu, hann var **PÚRA** óinteresseraður í... MG2_VÁ

Hvønn leiklut hava *-ni* og *-na*?

Um tikið verður samanum, so sæst, at í øllum dømunum er ein øking, og er hon í spirali eftir tí, sum Gabelentz ([1891] 1901: 250-1) metti, her frá Narrog og Heine (2021: 145).

¹³ Í Seðlasavninum verður røð framundir, at *nústa* stavar frá *nú fyrsta*. Tað nýtist ikki at vera so, tí *núfyrsta* skuldi kunnað givið *núv.sta*, har *f* verður í halanum á ríminum og verður til *v*, sum í *ev.sta*. Mann kann eisini spyrja, hví tað ikki er *nú fyrst* fyri *nú fyrsta*. Eg meti tí, at *-sta* í *nústa* er hástigið, sum er brúkt "ógrammatiskt" her. Til samanberingar kann nevast, at *-sta* er í islenskum, men bara í *barasta* og *alleinasta*, og hetta kann benda á, at talan er um *-sta* í *nústa*.

(16)

I	II	III	IV
ofta	oftani		
omaneftir	omaneftirni		
umaftur	umafturni		
soleiðis	soleiðisni/-na		
nógvastað-	nógvastaðna	nógvastaðnani	
her	herbeint	herbeintni/-na	beint herbeintni/-na
bara	barasta	barastani	
nú	nústa	nústani	nústani nú
hjartaliga	hjartaligani		
mamma	mammasta		

Tað kann ikki vera av tilvild, at tað júst eru *-ni* og *-na*, sum koma fyri her, og er komið fram, at eftirfestini eru nýtt "ógrammatiskt", tí tey:

- standa eftir *-t* (*herbeintni/na*)
- og hava hvøvdsherðing, (*umafturni*)
- og koma fyri eftir hástigs *-sta* (*barastani*).

Formliga er talan um augmentativar (16).

Spurningurin er nú, um hetta er dømi um føroyska virðismetandi morfologi (*en. evaluative morphology*).

Summar morfologiskar atgerðir verða brúktar fyri at náa einum pragmatiskum úrsliti. Í ymiskum málum eru ymiskar atgerðir brúktar sum t.d. at nýta atfesti, men eisini við at broyta kyn, við samansetingum og við tvíalding, fyri at nevna nøkur dømi (Grandi og Körtvélyssy 2015: 6; Štekauer 2015). Hetta er ein partur av tí, sum verður kallað evaluativ morfologi, t.e. virðismetandi morfologi. Eg fari ikki inn á her, um virðismetandi morfologi er nakað fyri seg,¹⁴ ella um tað bara er soleiðis, at mábrúkarin nýtir ymiskt, ið er tøkt, fyri at kunna siga frá eini meting, antin hon lýsir okkurt eins og tað er, ella talandi hevur ein vissan hugburð til tað, sum tosað verður um.

Mett kann verða um eitthvørt út frá, hvussu tað veruliga sær út (kvantitativ meting), ella hvønn kvalitet tað hevur (Grandi og Körtvélyssy 2015: 10). Í fyrri føri verður mettt um stódd og skap við meira, ið okkurt hevur, t.e. hvussu okkurt veruliga sær út. T.e. ein deskriptiv lýsing av teimum eginleikum, sum eitthvørt

¹⁴ Tað merkir, at morfologi fevnir um: i) bending, ii) samansetingar, iii) avleiðslur og iv) virðismetandi morfologi. Vanliga verður bara roknað við i-iii.

hefur, og hesir eginleikar eru stöðugir. Dømi er *bók* og tað avleidda *bóklíngur*, har *-líng* er eitt minkanareftirfesti,¹⁵ sum sigur nakað um, at ein *bóklíngur* fysiskt er minni enn ein *bók*. Í hesum føri er metingin neutral og sigur einki um kenslur, ið onkur hefur fyri onkrum. Ein *bóklíngur* hefur teir stöðugu eginleikarnar, at hann altíð er minni enn ein *bók*. Tá ið talan er um eina kvalitativa meting, er tað soleiðis, at talandi fatar ella kennir okkurt slag av fráviki. Hetta sæst í nýtsluni av *-ilsí* sum nakað ‘gott og positivt’, tá ið ein skrivaði um eitt smábarn *hetta lekrílsi*. Henda metingin er knýtt at stöðuni, og kann variera, og hon er subjektiv. Her hefur *-ilsí* ikki somu funktión sum í eitt nú *fáa eitt ørílsi*, har tað sigur frá eini stöðu.

Kann hetta greiða, hvat *-ni* og *-na* eru í føroyskum?

Fram er komið, at *-ni* og *-na* eru "ógrammatiskt" í *herbeintni/herbeintna*, og at herðingarmynstrið víkir frá, [ʊm:a^ht:'ni:] *umafturni*. Talan er um øking, t.e., talan er um augmentativar, ið talandi nýta fyri at fáa fram eina pragmatiska effekt. Tað sama má sigast um *-sta* í t.d. *barasta*, og stöðan hjá *-ni* sum augmentativur kemur eisini fram við, at tað kann leggjast aftur at *-sta*, *barastani*, og av tí at *-ni* hefur hesa funktión, og eisini *-na*, kunnu tey leggjast aftur at *soleiðis* til *soleiðisni*, *soleiðisna*.

Viðmerkingar, ið fólk høvdu til *barastani* (Wintereig 2024) vísa, at tey eru tilvitað um, at hetta hefur aðra merking enn tann nakni formurin *bara*, og út frá viðmerkingunum ber til at siga, at talan er um augmentativ. Tey fáu dømi, sum eru um *herbeintna* og *púраста* í FTB benda á, at augmentativarnir hava fyrst eina negativa merking, men neyðugt er við størri kanning, áðrenn ein niðurstøða kann gerast um hetta.

Í stuttum kann sigast, at talan er um morfo-pragmatikk, har tøkjar eindir verða nýttar at fáa eina pragmatiska effekt. Greinin er, sum ein javnlíkametari vísir á, orienterað móti serliga formi. Tað, sum stendur eftir at granska, er, at vísa, um eftirfestini verða nýtt saman við setningsherðing, og at kanna, um tey koma fyri í ávísnum stöðum í setninginum, sum eru serstøk. Stýra tey temainum í tekstinum, ella um tey koma fyri í av avsluttandi replikkum?

Bókmentir

Blöndal Magnússon, Ásgeir. 1989. *Íslensk Orðsifjabók*. Orðabók Háskólans.

Butt, Miriam. 2006. *Theories of Case*. Cambridge University Press.

Dehé, Nicole og Allison Wetterlin. 2013. Secondary stress in morphologically complex words in Faroese: A word game. Í Holden Härtl (ritstj.) *Interfaces of Morphology. A Festschrift for Susan Olsen*, 229–248. Berlin: Akademie Verlag.

Føroyskur talumálsbanki. Heintað 23.10.2013 frá [Corpuscle: Corpus list \(uib.no\)](http://Corpuscle: Corpus list (uib.no)).

¹⁵ Minkanarnýtslan sæst eisini í *hjállur* => *hjállíngur* nýtt í skemti um eitt ‘fluguskáp’.

- Grandi, Nicola og Lívía Körtvélyessy. 2015. *Edinburg Handbook of Evaluative Morphology*. Edinburgh University Press.
- Hamre, Håkon. 1961. The Use of the Genitive in Modern Faroese. *Scandinavian Studies* 33: 231–246.
- Haspelmath, Martin og Andrea Simms. 2015. *Understanding Morphology*. Routledge.
- Kvaran, Guðrún. 1990/91. Um *-is* endingu atviksorða. *Íslenska mál og almenn málfræði* 12/13: 7–31.
- Lockwood, William B. 1977. *An Introduction to Modern Faroese*. Skúalbókagrunnurin.
- Grønvik, Oddrun o.fl. (ritstj.). 2009. *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. Det Norske Samlaget.
- Grønvik, Oddrun o.fl. (ritstj.). 2013. *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. Det Norske Samlaget.
- Petersen, Hjalmar P. 2010. *The Dynamics of Faroese-Danish Language Contact*. Universitetsverlag Winter.
- Petersen, Hjalmar P. 2019. Adverbial Lexicalization in Faroese. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 37: 269–287.
- Petersen, Hjalmar P. 2020. *Føroysk mállæra 2. Grunddrøg í føroyskari syntaks*. Nám.
- Petersen, Hjalmar og Laurence Voeltzel (verður prentað). 2024. *Faroese Phonetics and Phonology*. Mouton de Gruyter.
- Seðlasavnið*. Heintað 23.10.2023 frá [Home Page \(setur.fo\)](http://Home Page (setur.fo)).
- Scalise, Sergio. 1984. *Generative Morphology*. Dordrecht: Foris.
- Štekauer, Pavol. 2015. Word-formation processes in evaluative morphology. Grandi, Nicola og Lívía Körtvélyessy (ritstj.) *Edinburg Handbook of Evaluative Morphology*, bls. 43–61. Edinburgh University Press.
- Thráinsson, Höskuldur, Petersen Hjalmar P., Jacobsen, Jógvan í Lon and Hansen, Zakaris S. 2011. *Faroese. An Overview and Reference Grammar*. Fróðskapur.
- Weyhe, Eivind. 2019. Eisini, hissini og kortini. *Fróðskaparrit* 65/66: 5–12.
- Wintereig, Sonja. 2024. *Hevur føroyskt virðismetandi orðmyndan? Høvuðsritgerð*. Fróðskaparsetur Føroya.